

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXIV

Rédacteur

NIKOLA TASIĆ

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secrétaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Membres de la Rédaction

MILUTIN GARAŠANIN, RADOVAN SAMARDŽIĆ, MILKA IVIĆ,
ČEDOMIR POPOV, NIKOLAJ TOLSTOJ (Moscou), ANTHONY EMIL
TACHIAOS (Thessalonique), DIMITRIJE ĐORĐEVIĆ (Santa Barbara —
Californie), ALEKSANDAR FOL (Sofia), DRAGOSLAV ANTONIJEVIĆ,
VESELIN ĐURETIĆ, MIODRAG STOJANOVIĆ

B E L G R A D E

1993

ким успехом. У томе послу било је и успеха и неуспеха, што се да закључити и из извештаја банака када је реч о спољно-трговинским програмима, мада су се чешке банке понекада и међусобно конфронтирале.

Посебну пажњу је аутор поклонио појединим банкама, које су и у времену I светског рата уравнотежавале своје билансе, користећи погодности у појединим пословима, да се уравнотежи биланс, тамо где су били губици. Начин обраде материјала је добро одабран, тако да и поред његове обимности у погледу података, остаје прегледност. Овај методолошки поступак аутора Цт. Нечас-а, може да послужи и као узор, како се из тако сложене материје може изаћи без лутања. Стога се ова књига може користити не само као помоћ економским историчарима, већ и свима осталим, првенствено онима који проучавају спољно-политичке прилике и везе међу појединим земљама и регијама.

За разлику од I тома, коме је недостајао регистар места и резиме на једном од светских језика, овде је то додато и за прву и другу књигу. Нарочито је регистар значајан прилог, јер се лако стиже до податка о томе где је све продоро чешки банковни капитал, а посебно на просторима југо-источне, источне и других регија Европе. Везе су веома различите, од простог кредитирања, до откупа акција, до заједничких

улагања, до финансирања индустријског развоја и тсл. На облик сарадње утицала је специјалност банке. Што се данашњих југословенских области тиче, поред Бачке, Баната, Срема и Србије, помињу се и многа места. Међу њима се највише помиње Београд, затим Нови Сад, Ђуприја, Јагодина, Панчево, Земун, Нови Врбас, Бечеј, Ваљево, Велики Бечкерек — али и низ мањих: Чурут, Ердевик, Голубинци, Илок, Крстур, Кисач, Мелеци, Перлез, Стара Пазова, Шабац, итд. Слично је и са Хрватском и Славонијом — где се такође помињу бројна места, затим са Словенијом, Румунијом, Галицијом, итд. У прилогу књиге дати су и графички прегледи повезаности са филијалама у иностранству, затим са афилијацима у разним земљама, са експозитурима чешких банака. Посебан прилог представља попис свих банака и других новчаничких установа, са којима су чешке банке пословале, затим попис и подаци о свим филијалама, и најзад попис свих персоналних веза, које су постизане преко чланова управних одбора, саветника, отправника послова, заменика и др. Дат је и попис домаћих завода у земљама са којима су поједине банке сарађивале.

Књига је урађена прегледно, савремено, енциклопедијски, и веома је користан приручник.

Даница Милић

ХЛЕБ НАШ НАСУШНИ

Александар Борисович Страхов, *Култ хлеба у источних славян Опыт этнолингвистического исследования*, München, Otto Sagner, 1991, стр. 244 (Slavistische Beitrage, Bd 275)

У богатом фолкору Источних Словена култ хлеба се јавља као неизбежна и врло обимна тема повезана низом обреда и веровања. Монографија Култ хлеба код Источних Словена, руског аутора Александра Борисовича Страхова

представља редак покушај да се тема о култу хлеба третира комплексно, са становишта општих проблема веровања и обреда Источних Словена и Словена уопште, настојање да се продре у унутрашњост обредне прагматике.

Страхав осмишљава задату тему и у равни етнолингвистичкој и у равни фолклорно-митолошкој, користећи при истраживањима богат језички материјал повезан са култом хлеба. Основни методолошки постулати за које се аутор опредељује подразумевају строго синхрони приступ, тзв. „стерилизацију текста“, тј. издвајање изучаване појаве из широког језичког и обредног контекста, примену методе унутрашње реконструкције и ограђивање од глобалних уопштавања који би водили произвољним закључцима. За разлику од метода популарне московско-тартуске семиотичке школе, чији су производ „тврде кабинетске шеме“, како сам пише, својим избором методологије Страхав настоји да оправда своје опредељење за тзв. златну средину коју сматра врлином московске етнологије школе.

Настојећи да избегне замке семиотичке анализе којој приписује произвољност фантазије, аутор књиге истиче четири основна елемента, четири носећа стуба сваког културолошког проучавања на основу којих настоји да открије етногенезу проучаваног феномена и реконструише праоблике словенске културе. Та четири фундаментална елемента, или боље речено аспекта проучавања, су језик, обичај (укључујући и норму понашања), техника рада и вредности, с тим што вредност на хијерархијској лествици реконструкције културних појава стоји на првом месту. Раван вредности представља „народна мудрост“ сваке културе која показује како одређени етнос процењује догађаје, обичаје, технички развој, у односу на усвојене критерије, норму, идеале, дајући одговор на вечна питања шта је живот, добро, свет итд. Сфера вредности представља, дакле, метааспект културе. Неке културне појаве показују јасно преплитање поменутих основних културолошких аспеката што их чини привлачним за културноисторијска истраживања и реконструкцију узајамних веза културе и њених фундаменталних елемената.

Сфера свакодневног живота сачувала је најархаичније слојеве термиолошког, техничког и обредног понашања, као и системе вредности, а култ хлеба припада, управо, овој сфери. Вредносне, техничке, радне представе и норму понашања које се манифестују вербално, у основи су ритуализованих правила понашања са храном. Култ хлеба Страхав посматра са два централна гледишта, са гледишта функције и терминологије свакодневног печења, али и ритуалног печења и неких ритуализованих аспеката производње и коришћења хлеба, с једне, и са гледишта симболике и терминологије пролећних календарских обичаја Источних Словена везаних за обредно печење хлеба, с друге стране. Сходно оваквој замисли писца, и књига је подељена у два поглавља која одговарају изабраним гледиштима; први обимнији део односи се на поступак производње хлеба, обичаје и терминологију који су повезани са хлебом, док други, мањи део расправља о функцији и симболици обредног печења хлеба и њиховој повезаности са пролећним календарским празницима.

Хлеб, прелазећи из сфере природе у сферу културе представља производ рада, „свакодневног реалност“, а на вишме степену сакрализације технички елементи (мешење теста, печење), техничка средства (лопата, пећ) повезани су са мноштвом забрана и препорука. Терминологија обредног печења обухвата глаголе који указују на стварање и промену облика (вити, гибати, сукати, кулити, катати, котити се итд.), што може да има аналогiju са променом стања. Печење хлеба везано је са силаском у свет мртвих; припремање хлеба, као производ рада целог рода, не само живих, него и мртвих, представља вештину високо котирану на лествици социјалних вредности. Временом се код Словена развило веровање да је свако печење хлеба контакт са светом мртвих и чин спомињања покојника.

Различити елементи погледа на свет и хијерархије вредности Ис-

точных Словена пројектовани су у ритуал коришћена хлеба. Правила поделе и једења хлеба, свакодневна, али и она везана за календарске обреде, заснована су на веровању у узвишеност судбине човека или рода (аутор употребљава руски термин *доля* = судбина) и њену повезаност са комадом хлеба који представља божји дар (руска реч *дола* = комад, парче). /Ову повезаност Страхов изводи на основу фонетске сличности речи *доля* = судбина и *дола* = парче/. Хлеб мора бити савршеног облика, без деформитета насталих при печењу, хлеб симболизује целину, нетакнутост, двојство први/последњи, сваки његов комад изоморфан је са целином. Хлеб симболизује снагу, разум, здравље, живот; парче хлеба стога треба појести до краја како се не би нарушила целина. Представа о судбини оличеној у комаду хлеба припада семиотичкој равни вредности за коју су везане многобројне свакодневне и ритуалне забране, препоруке, радње и термини.

Сакрални однос према хлебу и ритуализација свакодневног понашања проистекла је из архаичних представа словенске духовне културе које су се сачувале и у календарским празницима; ритуалне радње су: ломљење хлеба, посвећивање хлебних „првенаца“ прецима, бацање мрвица птицама или бацање комадића хлеба у пламен. Пролећни календарски обреди повезани су углавном са култом мртвих и представама о загробном свету; отуда се и ритуално печење хлеба повезује са путем у други свет. Словенски обичај да се хлеб прави у облику птица (птичјих ногу), мердевина, обуће, семантички указује на „путовање“ и „прелаз“ који су метафоре смрти и загробног света. Пролеће је истовремено и астрономски и обредни прелаз из једне сезоне у другу, из једног света у други, пролеће је доба „сусрета“ и „превођења“.

Прасловенско наслеђе присутно је у неким фрагментима обреда Источних Словена, и његови трагови могу се пратити и у кас-

нијој хришћанској традицији. У семантичкој равни идеја временског прелаза изражена је у симболици хлебног крста који истовремено може бити и симбол испаштања и мука, и симбол прострно-временске прекретнице, и доживљај празника средине поста као „прелома припреме за причест“. Оваква симболика јасно је показана у обредним текстовима Поволожја и другим словенским текстовима.

Везу календарских обреда и хлебне терминологије са атрибутима погребних обреда Страхов проучава на материјалу руског етничког простора који сматра архаичним са етнолингвистичког становишта. Анализом текстова бајалица и поступака са шевама и шљукама направљеним од хлебног теста аутор долази до закључка да су ове птице код Словена оличене душе предака који су се вратили из загробног света. Њихов повратак везан је за плодност и покретање производне снаге земље. У семиотичкој равни птице од хлеба представљају истовремено и еротски симбол (симбол стварања) и погребни симбол (симбол смрти) сведочећи о вечности и неумишљивости живота.

Хришћански празник 40 мученика везан је за обреде сусрета птица и пролећа и за четрдесетодневни помен умрлом. Овом приликом од хлеба се праве лествице за ускрснуће душе умрлог. Мотив мердевина подједнако је присутан и у словенској митологији и у библијским и у хришћанским представама.

Књига Страхова тематски је заокружена, методолошки дефинисана и етнолошки утемељена. Снабдевена је и прилозима (напоменама, допунама, изводима, мапама). Библиографија, библиографске скраћенице, списак сакупљача, списак скраћеница географских имена, списак скраћеница имена језика и дијалеката, предметно-тематски индекс и карте формирају озбиљан научни апарат, који се читаоцу може показати вредним и подстицајним за његова даља истраживања.

Татјана Филиповић-Радулашки